

СИМВОЛІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ДУХОВНИХ ПРОБЛЕМ ЕПОХИ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО

Мелетій Смотрицький – український полеміст початку XVII століття, неординарна й виняткова особистість свого часу, що на відміну від сучасників випадає з чітких тенденцій релігійної полеміки, бо ставить собі завдання значно ширше, аніж дати відповідь конкретному опонентові, спростувавши чи утвердивши істинність богословських питань. Творам М.Смотрицького притаманна зрілість авторської позиції, внутрішня цілісність, системність вираження, а отже, філософський світогляд.

Не тільки відображаючи, а й творячи дух епохи, що жила духовними суперечностями між старим як субстанційним і вічним, від якого не можна було відмовитися, і одночасно йшла назустріч модерним ідеям, новій культурі, здійснюючи, безнадійну спробу об'єднати дві культурні концепції західної й східної цивілізацій у своєму світі, творчість М.Смотрицького постає своєрідним прикладом культурного симбіозу та барокової еkleктики.

Автор використовує часопросторові уявлення, в основі яких лежала антиномія ідеального минулого і марнотного теперішнього. З ідеальним минулим автор пов'язує власну традицію. Вважав, що її світ вартостей автентичний і похідний від сакрального. За усталеними зразками, традиціями необхідно будувати сучасне життя, – зазначає полеміст, за плечима якого священницький сан. Колишнє існування церкви розглядається ним як досконале. Мислитель прагне переконати представників православних родин в істинності старожитньої віри, наголошуючи на відсутності доктрини святості, автентичності і правдивості в тій церкві, до якої вони прийшли. Тут виразно вимальовується опозиція “свій” – “чужий” (позитивний – негативний). Через полонізаційні елементи як “чужі” сучасний простір автор вважає негативним, трагічним – минуле як краще – “золоті часи” – втрачене. Сучасне вже не має відчуття спадкоємності сакрального минулого, не мислиться автором як пов'язане з Святим Письмом. Звучать антиномії: сакральна і профанна сфери, Бог і світ, святий і світський, віра і розум, що

знаходять своє розкриття у “Треносі” М.Смотрицького. Автор прагне подолати часову опозицію тепер-колись через встановлення ідеального простору. У цьому виражається його утопічне прагнення досягнути гармонії і оптимального варіанту, вийти із злої, хаотичної дійсності, драматизму ситуації XVI-XVII століть.

Як цього можна досягнути? На думку Мелетія Смотрицького, за допомогою церкви. Тому до образу церкви і звертається автор полемічного трактату. Твір називається “Тренос” – плач церкви. Символ Церкви-Матері як наріжний символ християнської культури знаходить своє відображення у творі.

Враховуючи, що “Тренос” Смотрицького спрямований на опозицію до католицької церкви, яка свої ідеальні устремління втілювала в образі Бога-Отця як верховної батьківської сили, можна зіставити дві культурні максими, виражені в образах Церкви-Матері Смотрицького та Бога-Отця Петра Скарги. У ширшому культурологічному контексті ці дві метафоричні конструкції виступали як своєрідна проекція дійсності, означуючи культурну ідентичність епохи, у якій вони актуалізувалися. З ними пов'язувалася бажана перспектива уявного світу. На відміну від західної, латино-польської системи, модель ідеального світу в православній культурі слов'ян проектувалися через культ материнської першооснови. В універсальній метафорі Церкви-Матері, яка є емоційним стрижнем знаменитого “Треносу”, втілювалася ідея втраченої єдності. Через символічний метафоричний образ український мислитель проголошував цінності ідеального єднання руської православної еліти навколо материнського начала за родинними й духовними ознаками, які втілював цей образ. У суспільному сенсі ці основні засади скеровувалися на державоцентричну модель: католицькою релігійною культурою – Deus-сили, православною – страждання, смирення, убогість, покора та аскетизм. Останню і втілює М.Смотрицький, який реінтерпретував ідею метафізичного рівня – спокутування гріха; апологетизація материнських страждань, смиренності й послідовності “у вірі батьків наших” стає благодаттю від Бога в отриманні прав для руського народу, як ідеальної, “Богом обраної”, духовної спільноти.

Колись – Наречена Христа, тепер – Церква-Мати з її трагічним існуванням. Її буття позбавлене слави, зневажена всіма, опечалена, убога, трагічний час, що плачу гідний. Тому і лунає лямент за втраченим минулим. Істинна святість зійшла у профанний світ. Це образ скривдженої дитьми вдови. Звучить заклик повернення до православ'я. До початкового,

до первинного, в до-історію, в сакральний час. Вказується, що потрібно постійне очищення через систему християнських ідеалів – таїнства, літургію, молитву. Необхідно повернутися до материнської любові, – каже Мелетій Смотрицький. У реальній ситуації церква, що була позбавлена церковної ієрархії не могла в ритуальний спосіб підтверджувати свій зв'язок із божественним. Для цього необхідне поєднання з історією Христа – безперервний літургійний процес. Отже, символ Церкви-Матері виражає нереалізованість православних русинів в соціокультурній системі Польсько-Литовської держави.

Отже, український мислитель М.Смотрицький не тільки з позицій священика, а й митця XVII століття намагається заявити про нові світоглядні цінності, відображаючи їх у формі ідеологем – нових культурних міфів, серед яких і міф про повернення до джерел руського християнства й прилучення Русі до апостольської традиції, збереженої і переданої греками, що у контексті ідеологічної функціональності сприймається як міф епохи початку XVII століття, для якої “давність” чи “авторитет давнини” становив цінність доказу.

Вважається, що філософія завжди більше доступна не теперішньому, а майбутньому – часу, часу, коли відбувається вирішення основних суперечностей епохи не тільки у сфері духу, а й у сфері практики. Духовні суперечності Сходу і Заходу в українській культурі продовжують хвилювати мислителів, що дає нам підстави вважати їх не вирішеними, а дослідження спадщини М.Смотрицького актуальним.

Ганна Охріменко

Національний університет “Острозька академія”,
м. Острог

**ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ
ЗРАДИ ТА ГРІХА У ПОГЛЯДАХ УКРАЇНСЬКОГО
ФІЛОСОФА-ПОЛЕМІСТА КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII ст.
МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ «ТРЕНОС»)**

У зв'язку з контрреформацією і посиленням католицької експансії на території України, Білорусії та Литви виникають учбові заклади, засновані різними католицькими орденами і перш за все орденом єзуїтів, в яких вводиться викладання філософії загалом та частково релігійної етики за